

DÜNYA PETROL İHTİYACININ TEMİNİ

Petrol mahsullerinin % 90 ı bugün kuvvet, ısı ve ışık istihsalinde kullanılmaktadır. Dünya enerji ihtiyacının emniyet altına alınması, modern iktisadiyatında inkişafına dayanmaktadır. Son 50 sene içinde Dünya enerji istihlâki 4 misline yalan bir artış kaydetmiştir.

Bundan 50 sene evvel petrolün enerji ihtiyacı temininde söze değer bir rolü yoktu. Bugün Dünya petrol istihlâkinin % 60 mı kendine tahsis eden USA, o zamanki enerji ihtiyacının % 90 mm kömür ve sudan temin ederdi. Bugün petrol ve tabîî gaz 4 misli artan Dünya enerji ihtiyacının 1/3 ünden fazlasını karşılayabilmektedir.

Birleşik Amerika bugün kolay istihsal edilir muazzam kömür rezervlerine malik olmasına rağmen, enerji ihtiyacının yansından çok fazlasını petrolden temin etmektedir. USA, 1920 den beri enerji istihlâkinin fazlasını petrol ve tabîî gazla karşılamış, buna mukabil kömür istihsalâtı 1920 istihsal seviyesinde kalmıştır.

Batı Avrupa'da petrol, umumî enerji istihlâkinde ancak % 13 - 14 nispetinde yer almaktadır. Batı Almanya'da bu nispet % 3.5 tutmaktadır.

Dünya petrol sarfiyeti bugün, 1900 senesine nispetle tahminen 30 misli artmıştır. 1930 - 1940 seneleri arasındaki zaman istisna edilirse, istihlâk miktarı her 10 senede iki misli artmıştır.

USA ve Rusya'nın 1900 senesinde ham petrol istihsalı onar milyon tonla

Derleyen : Dipl-ing. Mahmut R. MUTUK

takriben birbirine müsavidir. 1902 den itibaren Kuzey Amerika (U.S.A., Kanada, Meksika) istihsalde başa geçmiştir. Filhakika Kuzey Amerika bugün Dünya ham petrol istihsalinin yarısından fazla bir istihsal ile, petrol istihraç eden bütün kıtaların basında yürümektedir. İkinci olarak Güney Amerika gelmektedir. Burada Venezuela istihsalin büyük bir kısmını başarmaktadır. Güney Amerika'yı hakiki önemi ancak 10 seneden beri anlaşılmış olan, Orta Doğu üçüncü olarak takip etmektedir.

Büyük petrol sahaları gurubuna Rusyayı da katmak lâzımdır. Rusya bugün 48 milyon tonluk senelik istihsal yapmaktadır, Batı Avrupa bu muazzam rakkamlar karşısında hiç önemi olmayan bir rol oynamaktadır.

Dünya istihsalinin % 1/2 sini bile başaramayan Batı Avrupa, 3 milyon ton senelik istihsal ile kendi ihtiyacının 1/20 sini ancak karşılayabilmektedir. Yirminci yüzyılın başından beri, ham petrolün gerek istihsalinde ve gerekse istihlâkinde görülen bu süratli artış, acaba Dünya petrol rezervleri gitikçe yükselen istihlâke ne kadar zaman kifayet edecektir sualini ortaya atmaktadır. Bu sual bilhassa USA da en fazla huzursuzluk yaratmaktadır. Bunun da sebebi son 90 seneden beri Dünyada istihsal edilen petrolün 2/3 ü Birleşik Amerika topraklarına isabet etmiş olmasındadır. Fakat, petrol rezervlerinin yakın istikbalde tükeneceği

hususunda ileriye sürülen ihtarların hepsinde aynı hataya sapılmış; yani, bugün mevcut ve istihsal yapan petrol sahalarının gerek derinlemesine ve gerekse ufkî olarak imtidadı istikametinde yeni petrol horizonlarının bulunması imkân ve ihtimali hiç nazarı itibare alınmamıştır. Filhakika, petrol aramalanındaki muvaffakiyetler, yeni tespit edilen rezervler istihsal edilen petrolün miktarca her zaman fevkinde olmuştur. Bizat U.S.A. da geçen sene istihsal edilen her ton petrole mukabil, yemden 2 ton petrol rezervi tespit edilmiştir. İspat edilen 16 milyar ton tutarındaki rezervler, 1952 senesi ham petrol istihsalinin 26 mislini bulmaktadır. İspat edilen rezervlerden maksat, toprak altında muhakkak mevcut olduğu tespit edilip, istihsal edilebilecek petrol miktarıdır. Buna mukabil, muhtemel (probable) rezervler ıstılahı ise, miktarca henüz kati olarak tespit edilmemiş rezervlere kullanılmaktadır. Biz bu ikinci gurubu ki, miktarca birinci grubun pek çok misline tekabül etmektedir, hiç nazarı itibare almadan ispat edilmiş, emin rezervlerle iktifa edeceğiz. Orta Doğu müstakbel inkişafı bakımından çok önemlidir. Çünkü, bu sahaya isabet 3den petrol rezervi, 8.7 milyar tonla bütün dünya petrol rezervlerinin yarısından fazlasına tekabül etmektedir. Buna mukabil şimdiki halde Orta Doğuda yapılan istihsal, kendi zenginliği ile nispet kabul etmiyecek bir durumdadır. Yani Dünya istihsalinin 1/6 sı nispetindedir. Diğer bir tabirle Orta Doğu petrol rezervleri geçen seneki istihsalin 80 mislidir. Diğer taraftan, Kuzey Amerika toprakları Dünya petrol rezervinin 1/4 ünü ihtiva ettiği halde, Kuzey Amerika'nın senelik petrol istihsali Dünya istihsalinin 1/2 sini bulmaktadır. Binaenaleyh oradaki istihsali şimdiki halde 13 senelik bir istihsale tekabül etmektedir.

Üçüncü petrol kıtası olan Güney Amerika petrol rezervleri, tahminen Dünya rezervinin 1/8 i kadardır. Burada da istihsal nispeten yüksektir. Çünkü Dünya istihsalinin 1/6 sını geçmektedir. Buranın rezervleri şimdilik ancak 14 senelik bir istihsalin karşılığıdır. Diğer sahalara geçmeden, arada şunu da ilâve edelim ki, 1953 senesi başında Batı Almanya petrol rezervleri 1952 istihsalinin 20 misli kadardır. İspat edilmiş rezervlerle, senelik istihsal rakamları, arasındaki bir mukayese muvacehesinde şimdiki halde üzüntüye kapılacak bir sebep yoktur.

İngiliz petrol mütehassısları, petrol istihsalinin 1927 senesine kadar 2 misli artacağı fikrindedirler. Buna mukabil son 20 sene zarfında keşfedilmesi memul yeni petrol sahalarını tahmin etmek teşebbüsüne girişilmiştir. Netice, rezervler mutlak olarak mütalâa edilirse, 1972 de, istihsalin beklenen artışı muvacehesinde bile, bugüne nispetle daha çok yükseleceğidir. Mamafih rezerv miktarı ile senelik istihsal arasındaki relasyon kaymış olacaktır. Bugün bu relasyon 1 e karşı 26 iken, eğer İngiliz petrol mütehassısları haklı çıktıkları takdirde, 1972 de bu nispet 1 e karşı 16 olacaktır. Şayet petrol istihsalındaki 1972 senesine kadar son 10 senelik tempo ile arttığı takdirde, 1972 de senelik istihsalin 2,3 - 2,4 milyar tona çıkması lâzımdır ki, bu miktar, rezervlerin ancak 1/9 una tekabül etmektedir. Böyle okluğu halde, bir teselli olarak şunu da söyleyelim ki, ham petrolün yanında, karbonlu hidrojen ihtiyacını karşılayacak bir çok imkânlar mevcuttur. Yalnız tabii gazın ehemmiyetini ele alırsak, görürüz ki, kalori hesabıyla bugünkü ham petrol rezervlerinin 2 misli bir kıymet bugün toprak altında bulunmaktadır. Bundan başka, "Ölsand" petrol kumu ve "Ölschiefer" petrol şisti diye adlandırılan zuhuratı da bu münasebetle hatırlamak yerinde olur.

Hiç şüphe yok ki, teknik, zamanında bu problemi de muvaffakiyetle ele alacaktır.

Şimdiye kadar bilhassa ham petrol istihali meselesiyle meşgul olduk. Şimdi de, Kürrenin hangi sahasının petrol ithalâtına ihtiyacı olduğu, hangi memleketlerde ihtiyaç üstünde istihsal yapıldığı ve nerelerde istihsal ile istihlâkin denkleştirildiği üzerinde durulacaktır.

Birleşik Amerika Devletlerinin petrol istihlâki daha 1950 de, 1938 senesi istihlâkinin 2 misli idi. Bu istihlâk, bugün, Dünya istihlâkinin % 60'ından daha fazladır. Buna mukabil memleketin istihali Dünya istihsalini yalnız bol bol yansına tekabül etmektedir. USA, bundan dolayı bur kaç seneden beri petrol ithaline muhtaç bir durumdadır. Halbuki harp senelerinden evvel, bu memleketin petrol zenginliğinden 3. cü bir devlette ve bilhassa Batı Avrupa istifade ediyordu. Kuzey Amerika petrol açığının büyük bir kısmının Güney Amerika'nın üstün istihsal sahalarından kapamaktadır. Mamafih, 1951 de Güney Amerika mineral yağlarının oldukça büyük bir miktarın Avrupaya gönderiyordu." Batı Avrupa rafineri inşaatı kâfi derecede ilerlediği zaman, mamul, mineral yağı mahsulleri irsalâtı da durmuş olacaktır. Bundan dolayı Güney Amerika memleketlerinde istihlâk edilmeyen petrol, yakında yalnız Kuzey Amerikaya sevk edilecektir. Batı yarım küresi, bundan sonra bazı special mahsuller ve bitum istihsaline yarayan ham petrol cinsi müstesna - Doğu yarım küresi - memleketlerine hiç bir ihracatta bulunmayacaktır. Bu tanzim tarzı, Venezuela'nın eteğinde kâin Aruba ve Curaçao rafinerilerinin Kuzey Amerika'nın Doğu sahili limanlarına olan mesafesinin, Batı Avrupa'ya olan uzaklığının % 40'ını tuttuğu göz önünde bulundurulursa, pek makul görül-

mektedir. Diğer taraftan, Orta Doğu petrolünün, Akdeniz limanlarından Batı Avrupa'ya olan yolu, Güney Amerika'nın en mühim petrol memleketi olan Venezuela'nın Avrupa limanlarına olan mesafesinin 1/4'ü olup, yani takriben 1000 deniz mili daha yakındır. Bu izahtan anlaşılıyor ki Orta Doğu, bundan sonra, Batı Avrupa'nın petrol tedarik edeceği yegâne memba olacaktır. Orta Doğu yavaş yavaş, Güney Amerikanın Uzak Doğu petrol irsalatını da üzerine alacaktır. Uzak Doğu mefhumu içinde Avustralya da dahildir. Bu kıtanın petrol istihsalâtı kendi ihtiyacının yarısını bile karşılayamamaktadır.

Doğu blokunu, pek az miktarda yaptığı export bir tarafa bırakılırsa, nispeten az olan ihtiyacını kendi membalarından temin ederek, hariçten herhangi bir ithalâta lüzum görmeyen bir saha olarak kabul edebiliriz.

Orta Doğu hakkında son senelerde çok yazılmış ve çok konuşulmuştur. Burada yalnız en önemli görüşler, umumî hatlar dâhilinde tekrarlanacaktır.

Orta Doğudaki politik durumun ne kadar istikrarsız olduğu malûmdur. İran'daki hadisat ve İran hükümetinin Anglo Iranian Oil Co. ya karşı aldığı karar dolayısıyla, Arap âleminde başlayan huzursuzluk nihayet Hayfa rafinerilerinin çalışmasını tamamiyle sekteye uğratmıştır. Bu hâdise ve Süveyş kanalının petrol nakliyatına kapatılması tehditleri, politik vaziyetin nazikleştğini anlarda, petrol nakliyat ve tasfiye işlerinin kurulu düzen işlemlerini ne kadar tehlikeye koyduğunu bariz bir surette göstermektedir. İran Büyük Britanya ile, aralarında olan ihtilaf kadar, senede takriben 32 milyon ton, yani Dünya istihsalinin % 5'i kadar petrol istihsal ediyordu. İran Orta Doğu'da Dünyanın en büyük tasfiyehanesi bulunan Abadan rafinerilerinde, istihsal et-

tiği petrolün hepsini işleyebilecek ye-
gâne memleket idi. 1951 de rafinerinin
kapatılması ve binnetice istihsalin dur-
durulmasıyla Dünya pazarlarında bas
gösteren müskilât, Enternasyonal pet-
rol şirketlerinin aralarında sözleşmele-
ri sayesinde süratle bertaraf edilmiş-
tir. Burada mühim olan, ham petrolden
olma değil de, rafineri kapasitesinden
istifade edilememesi ve tayyare benzi-
ni ile teshin yağından mahrum ka-
lınmış olmasıdır. Dünya petrol rezerv-
lerinin yansından fazlasına malik olan
Orta Doğuda, İran'ın hissesine düşen
miktar, 1/4 ünü bile tutmaz. Petrol re-
zervleri bakımından küçük Kuveyt, Or-
ta Doğu rezervlerinin 1/3 ü ile en baş-
ta gelmektedir. Bunu 1/4 ü ile Suudî
Arabistan ve 1/5 ile de Irak takip et-
mektedir. Orta Doğu memleketlerinin
ham petrol istihsali 1953 de bir sene ev-
velsine nispetle takriben 1/3 miktarın-
da arttırılabilmiş ve bu suretle İran
petrollarının bıraktığı boşluk hemen
hemen kapatılmıştır.

"Dad" yevmi gazetesinde petrol hak-
kında mühim bir makale neşredilmiştir. Bu
makalede İran'da 30 İran petrol mütehas-
sısı ile, 6 milyon dolar sarfederek, 9 milyon ton
petrol istihsal edildiği ve bunun yarısının tas-
fiye edildiği ve eski istihsali temin için, 40
milyon dolara ve 600 kalifiye personele ihti-
yaç olduğu bildirilmektedir. Aynı yazıda, yağ-
lama yağı istihsal eden tesislerin tekrar işle-
tilmesinin lüzumlu olduğu ve memleketin bu
yağa çok ihtiyacı bulunduğunu bildirmektedir.
Bu tesisata ait makinaların yedek parçalan
yoktur. Bunlar yalnız garptan tedarik edile-
bilir. Bundan başka, makale şu suretle sözüne
devam etmekte, Abadan'da ve petrol memba-
larındaki komplike etektrik intallasyonlarının
işletilmesi ve kontrolü yalnız bunları inşa e-
den firmanın mütehas-
sısları tarafından temin
edildiği taktirde, işletmenin çalışabileceğini
söylemektedir. Bundan başka, gazete İran
milli petrol şirketinin ayda 1 milyon ingiliz
lirası bir zararla çalıştığını ifşa etmektedir.
Bütün buraya kadar verilen malûmattan anla-
şıyor ki, İran malî ve teknik hususlarda Ba-
tı ile beraber çalışmaktan istîğna gösteremez.

Fakat bu husus, İran'da politik durumdan do-
layı açıkça münakaşa edilmemektedir.

Weltwoche'de 2. Kasım. 1953'te. intişar
eden "Iran petrollerinin yarattığı üzüntü" baş-
lıklı yazıda şöyle denmektedir : "Iran maka-
matı Iran petrollerinin enternasyonal kıymeti
hakkında tehlikeli bir illisiona kapılmakta-
dır. Petrol istihsalinin artık zarurî görülme-
diği, hattâ istenilmediği hiç düşünülmemekte-
dir."

İngiliz ve Amerikan petrolcuları, pet-
rol endüstrisini tekrar işletmeye açmak su-
retiyle İran ekonomisini kalkındırmanın siya-
si bir zaruret olduğunu kabul ediyorlarsa da,
fiyatlarda büyük düşürlere meydan verme-
den 32 milyon tonluk İran petrol istihsalâtını
dünya pazarlarına nasıl sokacakları sualini
kendi kendilerine sormaktadırlar. Anglo - İ-
ranian Oil Co., İran petrolünü kaybedince, I-
rak, Kuveyt ve Qatar'da petrol istihsalini ge-
nişletmek suretiyle bu kaybı telâfi etmeği dü-
şünmüş ve bunda muvaffak olmuştur. 1953 se-
nesinin ilk 6 ayında Dünya petrol İstihsali
yüksek bir seviyeye çıkmış ve 290 milyon to-
nu bulmuştur ki, bunun 58. 9 milyon tonu (ki
şimdiye kadar görülmemeyen bir miktar) Orta
Doğudan istihsal edilmiştir. Binaenaleyh Dün-
ya pazarlarında ihtiyacı fazlasıyla temin ede-
cek petrol mevcut olduğuna göre, İran pet-
rollarının tekrar pazara çıkarılması, ancak
başka sahalar ve bilhassa Orta Doğu istihsalâtının
kısılması ile mümkün olacaktır. Bu da,
göründüğü kadar basit bir iş değildir. Orta
Doğu memleketlerinin; kral ve şeyhleri sene-
lerden beri, petrol şirketlerinden gittikçe art-
tan Royalty almaktadırlar ve bunun daha f az-
la arttırılamıyacağı düşüncesine bile bugün ken-
dilerini rahatsız etmekte iken, bu veridatın kısıl-
masına bu memleketleri ikna etmek imkân-
sız görülmektedir. Batı Devletleri Arap Dün-
yasını incitmemeye büyük önem vermektedir.
Bazı experler ise, İran petrollerinin pazarla-
ra yavaş yavaş sokmak suretiyle Dünya pa-
zarlarında her hangi bir "desorganisation"a
mani olmanın mümkün olduğu Vanaatındır-
lâr. Hangi hal çaresi bulunursa bulunsun bu
mesele, Birleşik Amerika'yı pek yakından il-
gilendirmektedir. Çünkü Suudî Arabistan ve
Kuveyt petrollerini işleten şirketler Aramco
ve Gulf Exploration birer Amerikan teşekkü-
lüdür. Amerikanın kendisi 1951 de 307 milyon
ton petrol istihsal etmiştir. Petrol fiyatlarında
vukubulacak bir düşüş tesirini her yerden faz-
la Amerika'da hissettirecektir. Tehlikenin as-
sıl büyüklüğü, İran petrolleri istihsal maliye-
tinin Amerika petrolleri maliyetinden 25 defa

daha düşük oluşmadır. Amerika'nın İran petrol meselesinin hallinde baş rolü oynamak istemesindeki, politik düşünceler yanında, iktisadî sebep budur. 1951 de Batı İran petrollarının Dünya pazarlarından çekilmesi ihtimalinden korkuluyordu. Bugün ise, Dünya pazarlarına tekrar dönüşünden korkulmaktadır. Fakat İran'ın maruz kaldığı harici tehlike muvacehesinde İran maliyesinin tekrar kalkınmasına yardımdan başka çare kalmamıştır. (Conditio sine qua non). Böylece hür memleketler devlet adamları, muhakkak hal edilmesi lâzım gelen çetin bir problem karşısında bulunmaktadırlar.

Orta Doğu petrol istihsalâtının arttırılması plânları tamamiyle transport problemine bağlıdır. Orta Doğuda inşa edilmiş bulunan büyük pipeline'ler olmadan, bir çok petrol zuhurlarının kıymetlendirilmesi ihtimali yoktur. Mevcut boru hatlarının kapasitelerini her ne kadar yeni tulumba istasyonlarını araya katmak suretiyle yükseltmek mümkün ise de, istikbalde yeni projelerin tatbiki kaçınılmaz bir zaruret haline gelecektir. Bunun için de icap eden muazzam miktarda meblağın envestisam hususunda temayül, İran'daki aklı başa getirecek hadiseler dolayısıyla, pek olmasa gerektir. Bu isler için ne kadar çok miktarda paranın bahis mevzuu olduğu Arabian American Oil kumpanyasının (Aramco) İran körfezinden Akdenize kadar 4 sene zarfında döşediği, ve Orta Doğunun en büyük boru hattı olan Trans Arabian pipeline (TAPLINE) için sarf edilen meblâğ göstermektedir. 1700 km boyunda ve 30 pus çapında olan bu TAPLINE takriben 1 milyar D.M. (Alman markı) a çıkmıştır. Bu sayede petrolün Batı Avrupa'ya naklinde mesafeden gidip gelme 6500 mil ve Süveyş kanalı müruriyesi olarak da ton başına 1. 60 \$ tasarruf edilmektedir. Bu boru hattı, T2 tipinde 1 milyon tdw hacmi istiabisinde 65 tankerin yerini tutmaktadır. Fazla olarak boru hattının senelik kapasitesi, yeni tulumba istasyonlarının ilâvesiyle 15 milyon tondan 27 milyon tona, yani

takriben 2 misline çıkartılabilir. Memleketler aşan bu muazzam pipeline'ler yanında, Basra körfezi sahalarını sahil ve rafinerilere bağlayan ve bunlar arasında dalbudak olmuş bir boru hattı şebekesi mevcuttur. Orta Doğunun ilk boru hattı, İran petrol sahalarıyla Abadan rafinerisini birbirine bağlayan pipeline olup 1910 da inşa edilmiştir. Kerkük - Trablus boru hattı ise 1934 den beri Irak petrol istihsalinin gelişmesini temin etmektedir. Kerkük - Baniyas (Suriye) arasında inşa edilen yeni boru hattı ile beraber, kapasitesi 2 misline çıkartılan Basra - Fai (Basra Körfezinde) pipeline'i, Irak'ın ham petrol istihsalini 8 milyon (1951) tondan 19 milyon (1952) tona yükseltmiştir.

Orta Doğuda çalışan petrol şirketleri, İran hâdiselerinden sonra, kazançlarının % 50 sini petrol memleketlerine bırakmayı kabul etmişlerdir, ve bu miktarı, istihsalin devamına gösterdikleri alâkanın felce uğratılması için en son hudut olarak kabul etmektedirler. Bu küçük petrol memleketlerinin varidatı hakkında bir fikir hasıl edebilmek için, 120. 000 nüfuslu Kuveyt'in hissesine 1952 senesinde 700 milyon D.M. düştüğünü bildirmek kâfidir.

Batı Avrupa'nın petrol tedâriki me selesinde sıklet merkezini nam petrol ithali teşkil etmektedir. Harpten evvel ithalâtın 2/3 ünü tasfiye edilmiş (mumul) prodüksiyon, 1/3 ünü, de ham petrol teşkil etmekteydi. Batı Avrupa'nın kendi petrol istihsali ise, ne harpten evvel ne de bugün ehemmiyetli bir rol oynamamıştır. Bugün, tasfiye edilmiş prodüksiyon Batı Avrupa ithalâtının yalnız 1/9 unu teşkil edip, bütün ihtiyaç ham petrol ithalatıyla karşılanmaktadır. Bugün ihtiyaç iki misli artmıştır. Batı Avrupa, ithalâtını gelecek seneler zarfında yalnız Orta Doğu'dan temin edecektir.

Dünya petrol tedarikinde vuku bulmakta olan strüktürel tehavvül her memleketten fazla daha 1938 de, ham petrol ve mamul müştekatı ihtiyacının % 70 ini Batı yarım küresinden (Venezuela, Meksika, USA) temin eden Batı Avrupa'da tesirini göstermektedir.

Batı Avrupa petrol tedarikinin ham petrolâ göre ayarlanması, zarureti Marshal Plâni hedefine uygun olarak inşa edilen ve edilmekte olan Batı Avrupa rafinerilerinin doğurduğu bir neticedir. Bu rafinerilerin kapasitesi harpten evvel 12 milyon ton iken, bugün, plândaki miktarı fazlasıyla aşarak, 1953 sonunda 90 milyon tonu geçmiş olacaktır. Bunun için sarf edilen para, 8 milyar D.M. 1 bulacaktır. Batı Avrupa rafineri memleketlerinin en başında, Batı Avrupa kapasitesinin 1/3 ü ile Büyük Britanya gelmekte, ve bunu 1/4 ile Fransa 1/7 ile İtalya ve nihayet 4. cü ve 5. ci olarak Almanya ile Hollanda takip etmektedir. Diğer Avrupa memleketlerinden yalnız Belçika kale alınacak derecede rafineriye maliktir. Burada muhtelif Avrupa memleketleri rafineri, plânlarının tafsilâtına girişmeyeceğiz; yalnız Batı Avrupa petrol tedarikinin ham petrol esası üstüne istinat estirilmesinin tediye bilançosu üzerindeki tesirini belirtmek isteriz. Batı Avrupa bu suretle senede 400 milyon \$ lık döviz iktisat etmektedir. Dahilî istihlâke gelince, export ve gemilere verilen teshin ve diesel yağı hariç olmak üzere, Batı Avrupa memleketlerinde yol nakliyatı için sarfedilen, teshin yağı ve diğer akar yakıt maddelerinin nüfus başına düşen miktarı Kg. olarak aşağıda gösterilmiştir :

Almanya	90	Kg.
italya	114	"
Fransa	251	"
isviçre	259	"
Holanda	292	"
Büyük Britanya	324	"

İsveç

620

Mukayese için

USA

1953

Bu tablo Batı Avrupa vasatı istihlâkiyle, Birleşik Amerika Devletlerinin nüfus başına istihlâki arasındaki muazzam farkı açıkça göstermektedir.

USA'da nüfus başına düşen mineral yağı istihlâki Batı Avrupadakinden 9; Amerika'dan başka, diğer memleketlerin nüfus başına düşen vasatî miktarından ise 20 misli daha fazladır. Bu rakamların tetkikinden anlaşılacağı üzere Batı Avrupa memleketleri arasında Almanya en düşük bir istihlâk arz etmektedir. Bu istihlâk azlığı, Batı Almanya'nın iktisadî strüktürü ile Büyük Britanya'nınki kabili mukayese olduğu düşünülürse, daha bariz bir surette göze çarpmaktadır. Büyük Britanya'nın nüfus başına mineral yağı istihlâki, 1951 de Batı Almanya istihlâkından 3 1/2 misli daha fazla olmuştur. Almanya'nın aksine olarak diğer Avrupa memleketlerinde mineral yağ istihlâkinin fazlalaşmasında teshin yağı sarfiyatının büyük rolü olmuştur. Batı Air manya'nın mineral yağı tedarikine gelince, harp evveli son senelerine nispetle Batı Avrupa'da tespit edilen strüktürel tahavvülü burada da aynen görürüz. Almanya'da da rafine edilmiş malül prodüksiyon ithalinin arka plânda kaldığı ve ham petrol ithalinin ise, büyük artışlarla ön plâna geçerek, umum ihtiyacın esasım teşkil ettiği görülmektedir. Diğer Avrupa memleketlerine nispetle Batı Almanya biraz daha müsait durumdadır. Çünkü Almanya'nın kendi petrol istihlâki kuvvetli bir artışa doğru gitmektedir. Batı Almanya 1952 petrol ihtiyacı, dahilî istihlâk, gemilere verilen akar yakıt ve export da dahil olduğu halde, harp evveli son senesi ihtiyacının 1/3 ü nispetinde fazladır. Buna mukabil 1938 de mamul prodüksiyon ithalâtı, ihtiyacın yansına tekabül

etmekte idi. ithal edilen ham petrol ise, bilhassa bitum istihsalinde kullanılıyordu. Bundan dolayıdır ki, bu ithalât bu işe yarayan ham petrol cinsine tahsis edilmişti. Bir vakitler ihtiyacın 1/10 una bile tekabül etmeyen Almanya ham petrol istihsalı, bugün üç misli artmış ve geçen seneki ihtiyacın 1/4 ünü sağlayacak bir yekûna vasıl olmuştur. Takriben 4/5 i Orta Doğu'dan ithal edilen yabancı ham petrol, umum ihtiyacın yansından fazlasını karşılıyordu. Mamul mahsul ithalâtı, yukarıda zikrettiğimiz gibi 1938 de ihtiyacın yarısını teşkil ediyordu, bugün bu ithalât ihtiyacın ancak 1/5 ine kadar inebilmiştir. Bunu da, göz önünde tutmalıdır ki, ithal edilen bu mamul prodükt gemilerde ve ocaklarda yakıt maddesi olarak kullanılmaktadır. Bundan dolayı, bu ithalât Almanya'nın döviz bilançosuna bir yük olmamaktadır. Çünkü alıcılarda döviz tediye etmek mecburiyetindedirler. Almanya'nın 1952 ham petrol ithalâtının kıymeti ecnebi parasiyle 93 milyon \$ tutmuştur. Bunun yarısı ise £ olarak tediye edilmiştir. Memleket dahilinde kullanılan mamul prodükt ithalâtı için de sarf edilen 12-13 milyon \$ ı nazarı itibare alırsak, Almanya'nın ham petrol ve mamul petrol mahsulleri için sarfettiği döviz miktarı 105 milyon «\$ ı tutmaktadır.

Nakliyat masraflarının bir kısmının D.M. ile tediye ve umumî ihtiyaca dahil bulunan mamul petrol mahsullerinin ihracından 22 milyon \$ elde edildiği göz önünde tutulursa, Almanya'nın mineral yağı iktisadiyatına tahsis ettiği döviz miktarı 80 milyon \$ a kadar düşmüş olur. Buna mukabil Batı Almanya'nın 1952 senesi umum ithalâtı için sarfedilen döviz, umum ithalât döviz tutarının % 2 sini bulmaktadır.

Batı Almanya rafineri kapasitesine gelince ; harp esnasında tamamiyle tahrip edilmiş olan rafineri tesisatı,

1948 de 1.4 milyon ton kapasitesine çıkarılmıştı, son senelerin hummalı faaliyetleri bu kapasiteyi 1952 sonunda 7.6 milyon tona yükseltmiştir. Yalnız 1952 senesi içinde 2 milyon ton kapasitesinde tesisat inşa edilmiştir. İhtiyaca tamamiyle tekabül edebilmek için 1956 senesine kadar umum rafineri kapasitesinin 12 milyon tona çıkarılması lâzım gelmektedir. Daimî bir surette artan istihlâkin, acaba mineral yağı iktisadiyatı üzerinde ne gibi önem ve tesiri olacaktır? Bu hususta Büyük Britanya tarafından 1972 senesine kadar melhuz inkişaf üzerinde serd edilen mütalâalar yanında, USA hükümetinin talebi üzerine, 25 senelik bir zaman içinde Dünya hanı madde tedariki meselesini etüd eden, bu arada enerji ihtiyacına temas eden Paley komisyonunun raporunu zikredebiliriz. Paley komisyonu geçen senenin ortalarına doğru tetkikatının neticesini şu şekilde toplamıştır. USA nın 1975 de enerji sarfiyatı 1952 istihlâkinin 2 misli olacaktır. Batı Avrupa sarfiyatı ise, 1950 istihlâkinin ancak % 50 si nispetinde artacaktır. İstikbalde mineral yağ istihsalâtı bütün Dünyada gittikçe USA da 2 misline kaçak enerji ihtiyacının 2/3 üttü karşılıyabilmelidir. Batı Avrupa için 1975'e kadar enerji ihtiyacını karşılamak hususunda mineral yağının iştirak nispetinin bugünkü % 13 - 14 den % 30 a kadar çıkacağı beklenmektedir. Mammafi Dr. Heinrich Köhn (Esso Ag. Hamburg) un takdirine göre, enerji ihtiyacını karşılamada petrolün iştirak nispeti USA da, yukarıda gösterilen miktarı 1975 den daha evvel asacağı gibi, diğer Batı dünyasında ise bu nispet % 50 ye kadar çıkacaktır.

istihsale gelince : Petrol istihsalı USA da 2 misli, Doğu yarım küresinde 4 misli, şimdiye kadar mütevazi bir surette devam eden Batı Avrupa'da ise 5 misli artacaktır.

İstikbalde nüfuz etmek isteyen bu cüretkâr bakışta enteresan olan bir gerçeklik varsa, o da, USA 1975 ihtiyacını karşılayabilmek için, bitümlü şistlerle kömürden istihsal edilecek olan 145 milyon ton mineral yağına baş vurulacağıdır ki, bu miktar bu günkü Dünya ham petrol istihsalinin 1/4 üne tekabül etmektedir.

Mineral yağı istihlâkinin artısında, son 6 sene zarfındaki tempo beklenmemekle beraber, 1975 de Batı Dünyasının mineral yağı sarfiyatı 1340 milyon tona erişecektir. Bu ise bugünkü istihlâkin 2 mislinden oldukça fazladır. Bu gerçeklikle beraber, mineral yağı endüstrisi bu sarfiyata ve bunun yüklediği vazifelere nasıl ayak uyduracağı suali de meydana çıkmaktadır. Bu alanda kantitenin yanında bir de kalite meselesi vardır ki, bu husus zaten geçmişte mineral yağı endüstrisini gerek teknik ve gerekse organizasyon bakımından ayarlama kabiliyetinin en son haddine kadar yüklemiş bulunmaktadır. İstihlâk strüktüründeki kısa devreli tahavvüller de durumu daha çok güçleştirmektedir. Meselâ 1938 den beri, Dünya istihlâkinde (Doğu bloku hariç) benzin % 36 dan 1951 de % 28 e düşmüş ve gaz ve teshin yağı ise % 50 den % 60 a çıkmıştır. İstihlâk strüktüründe görülen bu gibi stahavvül ve kaymalar tabiatiyedir ki, mineral yağı endüstrisinde de katî değişiklikler meydana getirmektedir.

İhtiyacın gittikçe artması karşısında, yeni petrol yataklarının aranıp bulunması, bunların işletilmesi, istihlâke; ayak uyduracak miktar, cins ve kalite de mahsuleri işleyebilecek kapasitede rafinerilerin tesisi, nakil vasıtalarının temini, limanların, aktarma yerlerinin, depoların genişletilmesi ve nihayet bu artışa ayak uydurabilmesi için tevzi sisteminin ayarlanması ye buna mümasil daha bir çok yapılması zarurî işler-

deki müşkilâtın iktihamı lâzım gelmektedir. Bu öyle çok cepheli bir programdır ki, bunda birer birer her kısım, bütüne tamamiyle uyması lâzımdır. Tabiatiyedir ki, mineral yağı endüstrisinin bu münferit braşlarına ait faaliyetler üzerinde bir az durularak geçilecektir. İstihlâkin gittikçe artması, sondaj programlarının daimi surette genişlemesini icap ettirmektedir. Amerika Savunma Dairesinin teklifine göre U.S.A. da 1953 senesi zarfında 4.5 milyar dolar sarfetmek suretiyle 55.000 sondaj kuyusu açılmış olacaktır ki bu bütün müstahsil kuyuların 1/8 inden bir az fazlasına tekabül eder. Bu meyanda USA nın rafineri kapasitesi 1953 sonuna kadar 1 1/2 sene zarfında 1290 milyon \$ sarfiyle 36 1/2 milyon tonluk bir gelişme kaydetmiş olacaktır. Bu tonaj miktarı, mevcut rafineri kapasitelerinin 1/10 unu tutmaktadır. USA ve Doğu bloku hariç diğer memleketlerin rafineri kapasiteleri, harp sonundan 1952 senesine kadar iki misline çıkmıştır.

Mineral yağı sektöründe enteresan problemlerden biri de transport meselesidir. Tankerlerden, boru hatlarından, petrol vagonlarından ve tanker arabalarından müteşekkil, bir birleriyle ayarlanmış karışık bir kombinasyon bu hizmete yarar. Dünya petrol istihlâkindeki artış bu sahada da muazzam yatırımları icap ettirmektedir. Dünya tanker filosu 32 milyon tonla (tdw), 1939 senesi istiap hacminin 2 mislinden fazla bir tonaja yükselmiştir. Bugün Dünya tersanelerine ısmarlanmış olan tanker tonajı, mevcut filonun umum tonajının yarısına tekabül etmektedir. Bu tonajın 1956 senesinde 40 milyon ton (tdw) hududuna yaklaşması memuldu. 26600 tonluk bir tanker 18 - 19 milyon D.M. (x) a çıkmaktadır. 1856 senesine kadar Dünya tanker filosuna 8 milyon tonluk bir hacim daha ilâve

(x) Alman Markı — 66 kuruş.

edileceğine ve inşa edilmekte olan tankerlerin yukardaki büyüklükte olduğunu kabul ettiğimize göre, bunların fiyat tutan 6 milyar D.M. 1 bulunmaktadır. Tabiiyledir ki, bu gibi hesaplar ciddi olarak ortaya atılamaz. Bu makayese, muazzam petrol endüstrisinin yalnız bu transport kısmı için ne kadar büyük yatırımlara ihtiyaç olduğu hususunda bir fikir vermek içindir. Hakikatte bu yatırımların daha büyük olması lâzımdır. Çünkü daha küçük hacimdeki tankerlerin beher ton fiyatı daha pahalıya gelmektedir.

Pipelinlere gelince : Bunların işletilmesinde büyük terakkiler kaydedilmiştir. 1918 de her 60 km. de bir tulumba istasyonu araya katılırken, 1952 de 2 misli kutrundaki boru hattına her 160 km de bir tulumba istasyonu ilâve edilmekte ve işletme tazyiki de 3 misline çıkarılmış bulunmaktadır. Bu suretle gerek bu işe konulan sermayede bir indirme ve gerekse işletme masraflarında % 50 ye yakın bir iktisat temin edilmektedir. Bu terakkiler neticesidirki rafinerilerin petrol kaynaklarından çok uzak olmasına rağmen, bilhassa muhtelif istikametlerde nakliyata müsait yerlerde ve yahut su yollarından istifade etmek için limanlarda tesis edilebilmesi suretiyle nakliyat meselesi daha ekonomik bir duruma girmiştir. Dünya pipelinlerinin % 97 si USA ya isabet eder. Birleşik Amerika'da istihsal edilen ham petrolün 3/4 ü, rafinerilere sevkedilmektedir. Bunun için de 220. 000 km. lik boru hattı şebekesi döşenmiştir. Bunun iki mislinden fazla bir boru hattı da tabii gaz nakline tahsis edilmiştir. Diğer taraftan istihlâk merkezlerine, petrol mahsullerinin nakli için döşenen boru şebekesi yalnız 40. 000 km. tutmaktadır. Bu muazzam projeler için tahsis edilen yatırımlar petrol şirketlerinin bütçelerinde mühim bir rol oynamaktadır. Yalnız 1952 senesinde boru hattı inşası için sarfedilen pa-

ra miktarı 440 milyon \$ tahmin edilmektedir.

Enteresan olan, Kanada'da ilk defa olarak petrol nakli için sunî madde den imâl edilmiş borular kullanılmış olmasıdır. Bu cins borular her ne kadar çelik borular kadar pahalı ise de, ömürleri daha uzun olup gerek nakillerinde ve gerekse döşenmesinde ve birbirlerine takılmasında bir çok avantajlara sahiptir. Tank arabaları inşaatındaki bir misal ile transport bahsini kapayalım. 1918 de USA'da iyi yetişmiş bir şoför 2300 litre yükleme kabiliyetindeki bir tank arâbasiyle 10 saatlik bir çalışma gününde ancak 3 - 4 sefer yapabiliyordu. 1952 de 7 - 8 defa daha fazla yükleme kabiliyeti olan tankerlerle 8 saatte daha uzak mesafelere kadar nakliyat yapılabilmektedir. Bu inkişaf büyük bir iktisadi muvaffakiyet kaydetmektedir. 1918 de bir tevzi deposu yalnız 20 - 24 km. kutrunda bir sahayı besliyebilirken, 1952 de böyle bir depo 8 mislinden daha fazla büyük bir kuturdaki memleket kısmının ihtiyacını temin etmektedir. Bu inkişafın neticesi olarak tek bir Amerikan petrol şirketi son 30 sene zarfında 330 tevzi deposunu kapatmıştır. Aynı şirket 1932 - 1952 senelerinde, depo kapasitelerini % 100 ek-siltmesine mukabil, devreden malı 2 1/ 2 misline çıkarmıştır. Bu bir kaç misal, petrol şirketlerinin istihlâkin artmasından dolayı bütün müsülâtı bertaraf ederek başarılması gereken ne" kadar büyük bir vazife karşısında kaldıklarını işaret içindir. Son 5 sene zarfında her ton fazla ihtiyaç için 65 \$ lık bir meblâğ yatırımı icap ettiği hesap edilmiştir. Bu miktar 1952 de 80 \$ a çıkmıştır. Mukayese için şunu da ilâve edelim ki, Montan Union'un son zamanlarda neşrettiği envestisman programında son seneler zarfında istihsal edilen her ton fazla kömür için 40 -50 \$ yatırıma ihtiyaç olmuştur,

Mineral yağı ekonomisi için, harp sonu seneleri zarfında yapılan yatırım miktarı 25 milyar \$ a balığ, olmuştur. Buna Amerikan endüstrisi 19 milyar \$ la iştirak etmiştir. Bu yatırımın yarısından fazlası hain petrol istihsaline tahsis edilmiştir.

Petrol endüstrisi kapitalce en kuvvetli endüstri braşlarından biridir. Amerikan umum endüstrisinde bir işyeri için vasatı 6. 000 \$ yatırım icap etmekte iken, petrol endüstrisinde 22. 600 \$ sarfedilmektedir. Kömür madenciligi için bu nispet 9. 000 \$ tutmaktadır. Amerika petrol endüstrisinin sabit sermayesi 33 milyar \$ olarak gösterilmektedir. 1951 senesinde 2 milyon kişinin çalıştığı bu endüstride brüt satış tutarı sabit sermayenin yarısına yakındır. Her nekadar Amerika petrol ekonomisinde 34. 000 müstakil teşebbüs faaliyette ise de, hiç şüphe yok ki, petrolün istihsal ve tasfiyesinde sıklet merkezim bir kaç büyük petrol şirketi teşkil etmektedir. Bilhassa inkişaf etmemiş, politik ve iktisadî durumlarındaki kararsızlık muvacehesinde büyük zararlara duçar olmak ihtimali mevcut memleketlerde, petrol istihsal işini ancak böyle kuvvetli sermaye sahibi büyük şirketler başarabilecek durumdadır. Muhtemel zararı daha geniş bir baz üzerinde aralarında paylaşabilmek için bir çok büyük şirketler birleşmiş bulunmaktadırlar. Petrol şirketlerinin milyarları geçen yatırımları umumiyetle sermaye pazarlarına baş vurmaktan temin edilmiş bulunmaktadır. Bunun imhal dahiline girişi, müsait kâr durumu ve ihtiyatlı rezerv politikası dolayısıyla, kendi kendini finanse etme şartlarının yaratılmış olmasından ileri gelmektedir. Bu sebepten dolayıdır ki, bu şirketler meselâ İran petrol teslimatının birden bire duruşu gibi büyük bir sarıntıyı 1951 den beri hiç sendelemeden karşılayabilmişlerdir. Batı Avrupa için ortaya bir mesele çıkmaktadır; harp

evveline nispeten 2 mislinden fazlaya çıkan petrol ihtiyacı enternasyonal büyük petrol şirketlerinin yardımı olmadan nasıl karşılanabilir? Fakirleşmiş Avrupa devletleri, 1945 den beriye şu bir kaç sene içinde, petrol şirketlerinin orta Doğuda yeni petrol rezervleri bulmak, bunları çıkarmak, nakletmek için, lâzım gelen muazzam envestismanları kendi vasitalarıyla temin edecek duruma gelmemişlerdir. Amerika kıt'ası, zaruret halinde, icap ederse, kendi petrol ihtiyacını kendi petrol kaynaklarından temin edebilir. Kimse ortaya çıkmıyca, Avrupa'nın petrol ihtiyacını temin için kendi istihlakını azaltmasını Amerika'dan ciddi olarak isteyebilir mi? Avrupa petrol müstehlikleri, ihtiyaçları olan petrolün nereden geldiğine ehemmiyet verdikleri yoktur; onlar için mühim olan petrol ithalâtı için döviz tedarik edilip edilmediği meselesidir. Müstehlik ithalâtın gecikmeden zamanında yapılacağına ve fiyatların endüstri ham ve mamul madde fiyatlarının vasatı yükselişinin çok aşağısında olacağına, itimat etmektedir. Amerikan Golf - Export - fiyatları, en mühim mahsuller için, artan talebe, Kore ihtilâfına ve enternasyonal petrol ticaretinin 1/7 sini temin eden İran petrollerinin birdenbire pazarlardan çekilmesine rağmen, 1949 senesi başından beri pratikte değişmemiştir. Petrol şirketleri, olayların inkişafı gösterdiği gibi, bir çok sebeplerden dolayı, daimî fiyat temevvüçlerinden spekülâtif bir istifade yoluna gitmeyip, menfaatlarını fiyatlarını istikrarlı olmasında görmüşlerdir. İthalât memleketleri eğer fiyat dalgalanmalarından müteessir olmuşlarsa, bunun sebebi tankerlerin azlığından ve tanker yükünün çoğalmasından ileri gelmiştir. Birçok ithalât memleketlerinde maliye nazırlarının bilhassa mineral yağ ithalâtını en çok tercih edilecek bir gelir menbai olarak görmek hususundaki temayül ve itiyatlarında fiyat yüksel-

mesinde çok tesiri olmaktadır. Envestismanların azametidir ki, büyük petrol Şirketlerini, yüksek petrol fiyatlarının sebep olacağı yersiz yatırımlardan (petrolün yerini kömür tutabilir) içti- -napla, kararlı bir fiyat politikası takip etmeği icbar etmektedir. Meselâ Aramco gibi, Suudî Arabistan'a 1952 senesi ortasına kadar 500 milyon \$ yatırmış olan bir petrol şirketinin, bu muazzam sermayeyi ve gittikçe artan satış durumunu hangi neticesi meşkûk bir siyâsî oyun için tehlikeye koyacağı cayî su-aldır. Aynı mülâhaza iledir ki, büyük petrol şirketlerinin menfaatları, ara sı-

ra ortaya atılan iddialar gibi, dünya politika huzursuzluğundan istifade ederek fiyatları yükseltmek değil, uzun vadeli petrol projelerini tatbik edebilmek için, kararlı fiyatlara istinat ederek sükûn ve huzur içinde çalışmaktadır.

Petrol şirketlerinin Orta - Doğuda petrol istihsallerine sulhu sükûn içinde devam etmelerindeki menfaatlarıyla, petrol ihtiyaçlarını Orta Doğu'dan temin etmek mecburiyetinde kalmış bulunan Batı Avrupa müstehliklerinin menfaatları tamamiyle karşılıklıdır.